

**MUZEA W POLSCE W LATACH 1989–2008.
STAN, ZACHODZĄCE ZMIANY I KIERUNKI ROZWOJU MUZEÓW W EUROPIE ORAZ
REKOMENDACJE DLA MUZEÓW POLSKICH**

Sytuacja muzeów w Polsce po 1989 roku

Po roku 1989 w instytucjach muzealnych w Polsce nastąpiły zmiany organizacyjne, prawne, a także finansowe i programowe. Choć zwiększyła się liczba samych placówek lub ich oddziałów i muzea mogą poszczycić się pewnymi osiągnięciami, nadal stoi przed nimi wiele wyzwań, szczególnie jeśli chodzi o badanie proveniencji zbiorów i pozyskiwanie nowych eksponatów do kolekcji.

Zgodnie z ustaleniami raportu obecnie na terenie kraju działa 1025 muzeów. Dla porównania Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w końcu 2007 roku podawał liczbę 916 instytucji, a Główny Urząd Statystyczny – 720. Już w kwestiach wydawałoby się tak oczywistych, jak liczba tego typu placówek w Polsce, napotyka się na duże rozbieżności spowodowane przede wszystkim brakiem wypracowania jednoznacznej kwalifikacji muzeum jako instytucji.

Ustawa o muzeach z 1997 roku wyróżnia cztery formy organizacyjne muzeów:

1. muzea podległe ministrowi kultury i dziedzictwa narodowego będące państwowymi instytucjami kultury, muzea martyrologiczne i instytucje podległe innym ministrom oraz muzea podległe kierownikom urzędów centralnych;
2. muzea samorządowe utworzone przez jednostki samorządu terytorialnego;
3. muzea współprowadzone (samorządowo-państwowe);
4. muzea tworzone przez inne podmioty.

W latach 1989–2008 wybudowano pięć nowych budynków muzealnych, sześć instytucji przeniesiono do rewitalizowanych gmachów postindustrialnych oraz otwarto 21 nowych oddziałów istniejących muzeów. Zaplanowano budowę pięciu nowych dużych muzeów, które zgodnie z planem mają zostać otwarte do 2013 roku.

Jeśli chodzi o strukturę finansowania i dynamikę budżetową muzeów w Polsce, można zauważyć pewne prawidłowości. W latach 1998–2008 w muzeach podległych ministrowi kultury średnia dotacja od organizatora wynosiła 71% budżetu instytucji, 24% stanowiły dochody własne, a około 5% dochody z innych źródeł (sponsorzy prywatni). Natomiast w muzeach podległych samorządom i współprowadzonych przez nie udziały te wynosiły odpowiednio: 81,4%, 14,68% i 5,24%. Warto w tym miejscu zauważyć, że według standardów europejskich za bezpieczny uznaje się udział nie wyższy niż 17% dochodów własnych i innych (pochodzących nie od organizatora) w budżecie.

Według danych GUS-u w muzeach polskich w 2007 roku znajdowało się ponad 13 mln eksponatów. Bardziej prawdopodobna wydaje się jednak szacunkowa liczba około 21 mln muzealiów. Jednym z najważniejszych zagadnień polskiego muzealnictwa jest kwestia badania pochodzenia zbiorów. Niemalym problemem są też niewystarczające działania muzeów w tworzeniu i pozyskiwaniu nowych kolekcji spowodowane złą sytuacją finansową i lokalową placówek.

Natomiast do bardzo dobrze ocenianych i realizowanych zadań należy edukacja muzealna. W 2007 roku w 720 muzeach w ramach 6900 tematów zrealizowano 68 000 lekcji muzealnych, w których uczestniczyło ponad 1,5 mln uczniów. Muzea wydały także 5300 różnego rodzaju publikacji w nakładzie 6 mln egzemplarzy.

W 2007 roku muzea w Polsce odwiedziło ponad 20 mln osób, tym samym wzrost frekwencji w stosunku do roku poprzedniego wyniósł 12,4%, przy czym odsetek młodzieży szkolnej stanowił 32,4% i zmniejszył się w stosunku do 2006 roku o 0,9%.

W latach 1989–2008 muzea pełniły także ważną rolę w promocji kultury polskiej za granicą – odbyło się ponad dwieście wystaw polskich zbiorów, niektóre w najważniejszych instytucjach muzealnych na świecie.

Tendencje rozwoju i przemian. Sytuacja muzeów w Polsce a sytuacja muzeów w Unii Europejskiej

Choć we współczesnej muzeologii występuje wiele tendencji, to, jeśli chodzi o rolę muzeów w Polsce, można mówić o dwóch dominujących trendach:

1. zastępowanie wizerunku muzeum jako pasywnej formy gromadzenia zbiorów obrazem instytucji kreatywnej, która stymuluje tworzenie nowych form kultury i nauki, łącząc edukację i rozrywkę, a także prowadzi działalność badawczo-naukową we właściwych dla siebie dziedzinach, odgrywa ważną rolę społeczną oraz stymuluje rozwój turystyki kulturowej i naukowej;
2. rozpoznanie funkcji muzeów jako instytucji majątkowych. Uwidocznilo się dążenie do wyceny posiadanych przez muzea zbiorów, właściwej ochrony tego majątku, ale także wykorzystania istniejących zbiorów do inwestycji kapitałowych. Konsekwencją jest promowanie po 2000 roku przez ICOM tak zwanej deakcesji zbiorów, czyli umożliwienia na większą skalę sprzedaży, wymiany i reinwestycji zbiorów muzealnych w zakresie podlegającym ocenie komisji ekspertów.

Obecnie niezwykle istotnym postulatem jest przeniesienie na polski grunt tak zwanej ekonomii muzeów, czyli umiejętności kalkulacji kosztów ich utrzymania zgodnych z wytyczonym celem istnienia, misją i koniecznością nadzoru nad majątkiem narodowym. Ważne jest też rozpoznanie miejsca muzeów w aspekcie turystyki i przemysłów kulturowych.

Rekomendacje dla muzeów polskich na najbliższe lata

Za priorytetowe należy uznać działania dążące do nowelizacji i uzupełnienia prawa muzealnego o nowe akty prawne, które umożliwiłyby sprawne funkcjonowanie muzeów i wymianę zbiorów. Chodzi tu zwłaszcza o:

1. ustawę o zabezpieczeniu przed konfiskatą;
2. ustawę o gwarancjach państwowych dla uprawnionych instytucji kultury;
3. ustawę o obowiązku badania i publikacji proveniencji dzieł zgromadzonych z muzeach publicznych;
4. ustawę o dostępie do zbiorów narodowych (ustawa o domenie publicznej);
5. elementy prawa podatkowego rozszerzające możliwości świadczenia odpisów podatkowych na rzecz instytucji muzealnych.

Niezbędna jest także reforma struktury zarządzania i finansowania. Jednym z proponowanych rozwiązań jest zastosowanie zasad obowiązujących w wielu państwach Unii Europejskiej – wsparcie tak zwaną twardą dotacją Skarbu Państwa (zapisaną w ustawie budżetowej) w wysokości od 2 do 12% rocznego budżetu muzeum, które pokrywałaby koszty opieki nad majątkiem państwowym (utrzymanie zbiorów, zapewnienie właściwych warunków klimatu i bezpieczeństwa). W następnej kolejności konieczna jest reforma struktury zatrudnienia i zarządzania, która pozwoli na redukcję kosztów osobowych lub przeniesienie ich do systemów projektowych.

Wymogiem czasu jest także wdrożenie projektu badania rozwoju i tworzenia kolekcji w polskich muzeach. Chodzi o ocenę ilościową i jakościową problemu. Brakuje danych dotyczących programów czy zasad stosowanych przez muzea różnych dziedzin, choć można sądzić, że najczęściej realizowana jest polityka nowych nabytków.

Jeśli chodzi o rekomendacje organizacyjne, można postulować powołanie Federacji Muzeów Narodowych (znaczna oszczędność środków finansowych przy obsłudze zbiorów) oraz konieczność stworzenia Instytutu Muzeologii jako wyspecjalizowanego ośrodka badań i edukacji dla specjalistów, odpowiedzialnego za wdrażanie właściwych standardów opracowań i dokumentacji oraz zarządzania i ekonomii muzeów.

Potrzebą chwili jest również wypracowanie standardów cyfryzacji zbiorów muzealnych w Polsce wraz ze słownikami terminologicznymi oraz zasadami bezpiecznego przechowywania kopii zdigitalizowanych zbiorów.

Poza tym równie ważne jest rozwijanie kształcenia na poziomie studiów magisterskich, podyplomowych i doktoranckich kadry muzeologów mogących wprowadzać postulowane zmiany.